

VIRÁG ZOLTÁN

SZTE BTK, Magyar Irodalmi Tanszék

Az illeszkedés és belesimulás képletei (A kijózanító alkalmazkodás kérdése Várady Tibor korai prózájában)

Összefoglaló

A Várady Tibor első két kötetének műfaji határok közötti egyensúlyozását, formai fellazítottságát és kísérletező jellegű egybefűzöttségét tárgyaló gondolatmenet az 1960-as és az 1970-es évek mikroszociális viszonyaira és az ideológia-vezérelt intézményi működésekre koncentrált. E korszakok aktuálpolitikai, társadalomlélektani, nemzetközösségi dimenzióit, sőt a kontinenseken, a különböző országokon átívelő helyzetképi leírhatóságot a (művészi) szabadság kiteljesíthetőségének mérlegre tétele egészíti ki, mégpedig a korlátozási metódusok, a nyomásgyakorlási technikák és a lehetséges válaszlépések hatásfukcióinak szembesítése segítségével. Igazolandó, hogy az egykori jugoszláv struktúra eszmei vakvágányainak, látszaffederalizmusának, hamis internacionalizmusának parodisztikus kikezdését a szerző az eltérő tudásformák, kulturális tradíciók, generációs értékpreferenciák szimultán analízisével úgy valósította meg, hogy ezzel a későbbi symposionisták számára új szubkulturális, művészetfilozófiai és zeneelméleti távlatokat nyitott.

Kulcsszavak: Jugoszlávia, Vajdaság, tudatmanipuláció, identitás, kisebbségi reflexek, kiűtkeresés.

A 80 éves szerzőnek

Idestova fél évszázada jelentette meg az újvidéki Forum Könyvkiadó Várady Tibor bemutatkozó kötetét a *Symposion könyvek* sorozat 34. darabjaként. Az útleírás, az útirajz rangos epikai hagyományához kötődő *Vagy nem maga az élet a*

legjobb időöltés? egy az 1960-as évek hippijeitől kölcsönzött szlogen címmé emelésével játszott rá az újdonságkereső rendületlenség hitelességérzetének felkeltésére. A szöveg legkorábbi részletei az *Új Symposion* 1967-es évfolyamának november-decemberi (sorrendben a 31–32.) számában, *Várady Tibor útijegyzeteiként* láttak nyomdafestéket. A Baráth Ferenc borítótervezői-kivitelezői munkáját dicsérő könyvkompozícióhoz azonban már az *úti esszék* műfaji megjelölés társult 1971-ben. Egy hónapnyi hollandiai és kétévnyi amerikai tartózkodás teremtett alkalmat arra, hogy a szerző – mint magyar anyanyelvű fiatal jugoszláviai értelmiségi – külföldi egyetemjáró lehessen, s modern kori peregrinus módjára ismerhesse meg a nyugat-európai, valamint az amerikai intézményszerkezeteket, az ottani társadalmi mechanizmusokat, a joggyakorlatot, a közigazgatási rendszert, nem is beszélve a kultúrafogyasztási szokásokról, a szórakoztatóipari történésekről, a divatirányzatokról.

Az útirajzok irodalmi konvenciórendszerénél lazább feltételekhez igazodó utazási leírásai Michel de Montaigne esszéírói törekvéseivel állnak közelebbi, bevallott rokonságban. A kötöttségek kerülése, az átfogó jellegű egységességre fókuszálás mérséklése az experimentalitásnak különösen kedvezett, amit az „út” metaforájához fűzött észrevételek a Kanadába áttelepült Kaslik Péternek ajánlott alkotásra maradéktalanul kiterjesztenek a stiláris vonatkozások és a szellemi rezdülések taglalása apropóján: „A könyv mint egész is kísérlet tulajdonképpen; próbálkozás, hogy összeérintve az elemeket, melyekről írok, nézeteket a művészetéről, divatot, bluest, négereket, provókat és amerikai magyarokat, forradalmi gondolkodást, hirdetések, love-ineket, marihuánát, televíziót, egy kultúrtörténeti folyamat mozaikját építsem. Egy folyamatét, mely legtöbb esetben nem hagyta semleges állásponton az embereket, akikkel találkoztam. A változást támadták vagy védték, szöktek előle vagy igyekeztek feléje, vagy egyszerűen csak érezték, regisztrálták.”

A bensőbe merüléseket, a kóborlás gerjesztette feloldódásokat ünneplő, a pszichedelikus szerekkkel fölöttébb rokonszenvező hippizmust az első keresztényekhez kapcsoló bevezetés – Arnold J. Toynbee s egy közelebről meg

nem nevezett kaliforniai püspök szavaira támaszkodóan¹ – olyan nyitány, amely az előrejutást és a továbbhaladást az eltervezetteken, a kitzűzötteken kívüli célpontok felé is koordinálja. Az elkalandozások, a felkínálkozó alkalmi lehetőségek irányába, hogy a hivatalos és a magán felkerekedésekből, a ceremoniális és az inkognitós nekibuzdulásokból kikristályosodhasson-lepárolódhasson: a világnak nekivágók kivitelezéstechnikai javaslatai, személyes impressziói, naplószerű feljegyzései, másokat eligazító hasznos tudnivalói a legritkábban szokták nélkülözni a felfedező kíváncsiság, a kalandszerű megmérettetések és nehézség-kiküszöbölések, az idegen terepen is mindenben helytállás emlékezetes tartalmait. „Az utazás óhatatlanul szubjektivitásunk felé vezet. Végül mindig önmagunkkal találjuk szemben magunkat, darabokra tépve, szétforgácsoltan, szétszórta, vagy egészben, mintha tükör előtt állnánk, amely arra szólít föl minket, vonjuk meg szókratészi utunk mérlegét: mit tudtam meg önmagamról? Mennyivel tudok többet, mint indulásom előtt?” (Onfray 2011: 73).

A megfigyelések szerteágazását, a bejárt színterek változatosságát észlelő elemzők a megjelenés után két évvel elismerően reflektáltak a művelődéstörténeti és a művészetfilozófiai, a médiumelméleti és a médiaszociológiai mozaikokból építkezés összetettségére, továbbá a bíráló megjegyzésekkel nem fukarkodás (vö. Székely 1973: 12) szintetizáló igényességére. Az Európából kirajzás, a kontinensek közötti átlépés, az Amszterdamban, Utrechtben, Hágában, New Yorkban, Bostonban tett rövidebb-hosszabb látogatások emlékezetű hatásugara túlnyúlik a kutatási célzatú és a mihamarabbi szakmai előmenetelt garantáló tanulmányutak meg a gondtalan városkörnyéki kiruccanások érvényességi keretein. A praktikumnak hódolás, az élménytömbösítő programdokumentálás értékképző írásaktusaiban a peregrinatio academica tétje és hasznossága lépésről-

¹ Valószínűleg a kiváló angol történész ellenkulturális felemelkedésre vonatkozó szentenciája dereng itt fel („red warning light for the American way of life”), illetve James Pike episzkopális egyházi előljáró megnyilatkozása, aki ennek a közkezdvelt életviteli mintának a hithűséghez társíthatóságáról sokakat meggyőzően beszélt (pl.: „There is something about the temper and quality of these people, a gentleness, a quietness, an interest — something good.”). Részletesebben erről: John Anthony Moretta, *The 1967 Human Be-In*, in J. A. M., *The Hippies (A 1960s History)*, Jefferson, North Carolina, McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017: 127–128.

lépésre módosul. A tárgykezelő aprólékosság, az időrendi betáblázottság az irodalmi, képzőművészeti, zenei stílusfogékonysággal és arányérzékkel feldúsulva hozza működésbe, tartja mozgásban a szerzőtudatot: „Élni engedi a jelenségeket, lélegezni saját háttérükben; nem az axiómákhoz érkezés a célja, hanem a megnevezés s a gondolati perspektívák jelzése/kibontása” (Danyi 1973: 593).

Legyen szó a radikalizmusról és az irracionálisról, az opportunizmusról és a forradalmi gondolkodásról, netalán a bluesról, a jazzről, a McLuhanizmusról vagy a bostoni Magyar Klubról, az etikai alapállás szemernyit sem változik. Ösztönző potenciálja annak vitathatóságából fakad, hogy bármely társadalmi mozgásrendet, politikai konstellációt, jogilag körülbástyázott intézményi szerveződést, a népek és a nemzetek szövetségi képviselőjét hirdető gesztust kizárólag szuperlatívuszokban illendő meghatározunk, elfogadunk. Holott a mondvasinált ürügyek melléköngéi nélkül, a lózungok ködfelhőiből kilépve, a speciális szemüveget levéve szintén igyekezhetnénk az intellektuálisan felpörgető, általános problémákhoz közelebb férközni, az előítélet-mentes töprengés és az önálló véleményalkotás felelősségét nem elhárítva. A mű McLuhan-értelmezése szemléletesen megerősíti mindezt: „Kihúzták alólunk a meleg lábvizet, és természetesen fel vagyunk háborodva, levegőben tartott lábakkal, az igazságtalanul tragikomikus és kényelmetlen helyzetünk miatt. [...] A jelen környezetet össze kell vetni a végcélokkal, ideálokkal, el kell hinni a lehetetlent, újra meg újra fel kell tenni a legalapvetőbb mitikus kérdéseket, hogy eljuthassunk a tétlig.” Előizgalmi megvillantása ez annak a sejtésnek, melyet a McLuhan-interpretációk az 1990-es évek közepétől sorra visszaigazoltak, a technológia-vezéreltség segítette valóságtervezés és újradizájnolás kapcsán jellemezve a természet és a kultúra közti örlődéseinket: „Manapság bármit megtehetünk, amit csak akarunk, először tehát azt lenne szükséges tudnunk, mit is akarunk tulajdonképpen” (Kerckhove 1997: 176).

Az esszé mint próbatétel és a kételyek szavakba öntése ahhoz az elbeszélői indítatáshoz közelíti Várady Tibor munkáját, amely nem szakítja és/vagy

határolja el magát a szórakoztató időtöltések geospecifikus és geoidentikus támasztékaitól.

Az esszépróza művelői véletlenül sem állítanák, hogy a dolgok pontosan olyanok, amilyenek ők látják, hanem azt sugallják, hogy az, amit látnak, ilyen és ilyen elemeken nyugszik. Nyitott kártyák ezek! Komoly erőfeszítések történtek annak érdekében, hogy kitolódjanak a szemlélődés határai, hogy közelebb jussunk a valósághoz, a létezéshez, az élethez. Nem az élet-modell megváltoztatása a cél, tehát hogy az író paranoiásan ránk erőszakolja látásmódját csak azért, mert az övé s mert eredeti. Azon igyekeznek, hogy feltalálja magát az individuum és a világ közötti viszonyokban. (Lukić 1985: 147–148)

A bőven adódó világirodalmi párhuzamokat kifejezetten gazdagítja az a magyar nyelvű szövegtradíció, amely a távolságlegyűrés Senteleky Kornél-i, Herceg János-i, Sáfrány Imre-i utazási történeteinek látványbőségi felépítésében, illetve a symposionista nemzedéktárs-vándorlelkek (Tolnai Ottó, Domonkos István, Végel László, Gion Nándor) térkonceptióiban teljesedett ki megannyi vajdasági könyvkiadványnak és folyóiratközlésnek köszönhetően. A korábban ismeretlen terenumok elérésének-bebarangolásának gyakorlata, az ottlét nyomán leszűrtek visszaidézése nem választódik el mereven a szülőföldi regionális kisugárzásokat és a kényelemre lelés egyéb otthonos közegeit bemutató könnyedségtől, a honnan érkeztem, merrefelé tartok konkrétságától. Sőt, éppen a lokális ragaszkodások, a területi meghatározottságok láttatása, a topológiai összeill(eszt)ések és együtt mozdításaik jelentéstelítettsége árulkodik a megközelítés eszközeül kínálkozó fogalmi apparátusok vibráló sokféleségéről (Ehhez Harvey 2001: 224).

Várady Tibor második kötete a különutas mérceállítás harmóniazavarait, a reálszocialista öngazgatás bürokratikus félresiklásait, a rugalmas lebonyolítódás akadozásait parodisztikus példázatossággal állította a középpontba. Az 1976-ban

ismételten a Forumnál publikált *Az egérszürke szoba titka* betagozhatóságát nem a műfaji önmegjelölés vezette elő, hanem a *Jugoszláviai magyar regények* sorozatcím javallotta. Az ítések ezúttal gyorsabban reagáltak, s a tüzetesebb górcső alá vételt többen szorgalmazták, mint a debütálás idején. A textus kifejezőképességét, tematikai hullámzását elsősorban a „magányos kalandor, a merész vállalkozó és az elszánt újító” (Dési 1977: 17). produkciójának tudták be, másodsorban hiányolták belőle mindazt, ami a klasszikusnak és polgárinak tekintett nagyepikát jellemezni szokta (vö. Varga 1977: 290), harmadrészt a felszínességre hajlamosság megfellebbezhetetlen bizonyítékának vettek egy (véltetően direkt) pontatlanul beszúrt Marx-citátumot (vö. Vajda 1977: 14), negyedrésztr rádöbentek, hogy az egérszürke ülésterem „valójában a mi mindennapi életünk egyik kísérőjelenségének, az értekezletesdinek, a meddő összejöveteleknek, a sok-sok üres szalmacséplésnek a színhelye, a mű pedig mindennek a szatírája” (Juhász 1977: 14). A leghiggadtabb méltatást azon novellista kollégája kerekítette, aki a közhelyeket pufogató vacakolásokra és a kákán is csomót kereső társas eltévelyedésekre lecsapó tollforgatói élelmesség erőnyeit boncolgatva tapintott rá a magabiztos auktori kéznyomokra valló rafinériák összecsengéseire, egybeszövődéseire: „Várady könyve ítélet a benne fonákjára fordított létezésformák ellen. Az egész mű fonákjára fordított létezés. S válasz az első kötet címében feltett kérdésre: a legjobb időtöltés valóban maga az élet. De annak is többféle módja van. A módot kell tehát megtalálni, hogy egy sor blőd abszurdum csapdáját elkerüljük” (Beretka 1977: 124).

Mindaz, ami a *Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?* gyűjtőmappa típusú illusztrációiban a sajtófotó-betétekkel, prospektusos hozzátoldásokkal meg a koncertplakátokkal, szórólapokkal operáló grafikai kiegészítésekkel-felüldíszítésekkel vizualizálódott, *Az egérszürke szoba titkának* könyvbelseji elrendezésében hol irodalmi és filozófiai allúziókként (pl.: Petőfi Sándor, Arany János, Reviczky Gyula, Szép Ernő, Jovan Dučić, Danilo Kiš, Arsen Dedić, William Shakespeare, Charles Baudelaire, Jacques Prévert, Lawrence Durrell, Graham Greene, Albert Camus, Platón, Arisztotelész, Georg Wilhelm Friedrich

Hegel, Karl Marx, Max Weber, Martin Heidegger), hol muzikális felelevenítéseként, slágerszöveg-törédékeként és dallamfoszlányokként (pl.: Lehár Ferenc, Jacobi Viktor, Milan Vasilić-Kuka, Franz Schubert, Johann Strauss, Bob Dylan) bukkan elő, vagy mondjuk a jelszavak, a nagybetűvel szedett márkanevek sulykolása és a jegyzőkönyvi beékelések meg a szokványos tördelési metódust felváltó hasábokra bontások révén éled újjá. A fejezetek elkeresztelése, a *Nyitány* és a *Zárótétel* közrefogta öt *Intermezzo*, beleértve a *Dalkovácsolás* epizódjait, a variációk variációit párosítja. A dzsessz-sztenderdekre s az üdvözült arcú gospel-éneklésekre hajazva karikírozván a központi dirigálás nyelvi paneljeit, a hatalom sajtótermékei harsogta ostoba kliséket. A tempóváltások, az ötletes látószög-cserélgetések, a csoportos levezénylés motivációi azokra a pillanatokra hegyeződnek ki, amikor már nem találni elég fogódzót a szólista szerepet vivők, a kórusban kántálók és a háttérstatiszták minőségi elkülönítéséhez.

Az *Új Symposion* első korszakának jelesei, a szerkesztőségi munka- és pályatársak óvatosan egyensúlyoztak, amikor a regényelemekkel tűzdeltség nyilvánvalóságán, a Várady Tibor ajánlotta „próza-kötet” definíció komolyan vehetőségén, esetleg a novellafüzérként megragadhatóságon morfondíroztak. A tevőleges ügykezelést hátráltató tartományi intézkedésekhez egyaránt hozzászokván, az intézményi kreativitás lenullázódásait kimerítően ismervén próbálták számításba venni az ideológiai rövidpórázon vezetettséggel hadakozás természetrajzának következetességét. A semmittevés ostorozása, a rendszerszintű butaság kigúnyolása a Rotterdami Erasmus-i és a Gustave Flaubert-i felismeréseket-leleplezéseket, a szörszálhasogató csűrés-csavarások és akadálygördítések pedig a Charles Dickens-i Circumlocation Office-t meg a Franz Kafka-i Hivatalt juttathatják az olvasó eszébe, nem is szólván a Vlagyimir Majakovszkij-i öngyonülésezés komszomolos izgalmairól. A köntörfalazások elhatalmasodásának, a semmi érdemlegessel előrukkolni nem tudásnak eredményei okán „maguk az eszmei üresjáratok, a mindnyájunknak ismerős, szóvirágokká merevített kitételek, a saját korlátoltságukra szerfelett büszke megnyilatkozások képezik a mű voltaképpen tárgyát” (Utasi 1982: 165). A

köponyegforgató pózolás, a szemfényvesztő meghunyászkodás üzelmei az egylényegűvé pácolódottságban gyökereznek. A felléptetett alakok „közélete nem ritkán a giccskonfliktus, giccsvita, gicccsmegállapodás formáját ölti, de ugyanígy beszélhetnénk a giccsszerelmükről, giccstudományukról és giccsesztétikájukról is” (Bosnyák 1987: 52).

A bornírtságok és érték-összezsúrtatások ideológiai kotyvalékának folyamatos előbuzogtatásában, a végeérhetetlen ülésezés ritualisztikus komplexitásában az állatias étvágy rutinszerű kitörései érhetőek tetten. Az elnyűhetetlenségükkel hivalkodó zsánerek az önfelmagasztálás és önigazolás szcenárióit, bumfordi példabeszédeit préselik ki magukból:

Tildennek aznap még két szexuális kalandja volt (Ő maga nevezte „kalandnak” az eseteket, úgy érezte, hogy ezzel az egész valahogy elfogadhatóbbá válik és leplezve marad *follyamat* jellege.) Közben azon gondolkodott, hogy teljesen értelmetlen az a freudi koncepció, miszerint az emberekben az elfojtott szexualitás szublimálódik állandóan és mindenféle irányban, és hogy így válnak az emberek tudósokká vagy zsarnokokká, vagy zongoristákká, vagy bankárzszenikké. Tilden szerint az egész fordítva szintolyan logikus. Vannak emberek, akikben az elfojtott zongoristaság vagy bankárság, vagy zsarnokság szublimálódik egy hiperszexualitás felé. Ő maga például mindig énekes szeretett volna lenni, de elfojtotta magában a nótát, és állandóan közöszült. (Gyakran a szublimálási mechanizmus eredményeképp, de gyakran csak illendőségből, mert sűrűn került olyan helyzetbe, hogy érzése szerint passzivitása megbántásként és lebecsülésként hatott volna.)

A pártfegyelmi kordában tartottság, a szürkeállomány restségre szoktató békében hagyása rekreálja a nyomásgyakorlás eksztatikus eredetiségét, a tanácskozások felkorbácsolta animális-orgiasztikus élménytúltengést. A vágyak eme közvetítődésében és gépiesülésében a szubjektum azért kezdi követni és

lemásolni a mintáját, hogy a modelljének modelljévé léphessen elő. Az imitálóknak közvetlen lehetőségük nyílik arra, hogy utánozóknak utánozóivá érdesüljenek. A lázongásig szükségtelen elmerészkedniük, bőven elég bekapaszkodniuk a lézengésbe, ami tökéletesen biztosítja státuszukat az előmeneteli alkukkal lekenyerezett, a bizalmas értesülésekkel visszaélő Bólogató Jánosok gyülevész népségében. A felkészületlenség és a felkészítetlenség segéderői szította viták képtelenek eszkalálódni, így nem lelnek nyugvópontot sem, mert a nézetütközések kiéleződése megfeneklik, az ellenérdekeltség enyhíthetősége eljelentéktelenedik a vulgarizáló és laicizáló lényegkerülésekkor. A szoros napirend elégtételeként nem marad más, mint a tisztánlátásról és a beavatottságról papolás, a funkcionáriusok totalitás-képzeteinek sántikáló megfogalmazásaival körítve:

Valóban felállíthatjuk azt a követelményt, hogy a jelenségeket kizárólag forrásaik megnevezése után, sőt végeredményben forrásaikban mutassuk meg, de vajon nem tagadjuk-e ezzel a jelenségek viszonylagos önállóságát? A hatás és kölcsönhatás dialektikáját? És ami a legfontosabb, szembeállítva a források legrészletesebb körülírását és az ilyen körülírás mellőzését, egy áldilemmára irányítjuk a figyelmet, ahelyett, hogy magukkal a jelenségekkel foglalkoznánk, ahelyett, hogy a pozitív és negatív jelenségek közti valódi ellentmondásokra összpontosítanánk figyelmünket, és ahelyett, hogy kitartóan küzdenénk a negatív jelenségek ellen. Vigyáznunk kell, nehogy a mesterséges antitézisek papírtigrise felé fordítsuk fegyverünket, míg hátunk mögött az igazi veszedelem leselkedik.

Bár a szélrózsa minden irányából összegereblyézett személynevek használata, a különböző territóriumokat, egyetemes korsajátosságokat érintő cselekményfuttatás és témabonyolítás viszonylagosítja a százszázalékos betájolhatóságot, a szűkebb pátria közéleti frázisaira, unásig szajkózott

vezérszólamaira, hétköznapi működési reflexeire és világámító blöffjeire (vö. uo. 53) igen könnyű ráismerni. A magyar, a szláv, az angolszász, a germán, a skandináviai, az ázsiai stb. névlajstrom szándékos bizarrsága a származás esztétikai kategorizálhatóságának durvaságaival perlekedést, a kisebbségi panasztételek indokoltságát humánideológiai alapon, a titóizmus társadalmi dogmatikájának megfelelni akarással-képtelenséggel szembesítve bontakoztatja ki. A megrostálatlan eszmetöredékekkel, gondolatcsonkokkal felhabosított értekezleti viták egyikének dolgozói tapssal díjazott női felszólalása („nekem teljesen mindegy, hogy valaki szerb, magyar, német, román, angol vagy hottentotta, fő az, hogy ember legyen”) metonimikusan utal arra a nemzetközösségi illuzionizmusra, amelyben a jugoszlávság inter-etnikus kívánalomként, a szubsztancialitást fő politikai elvárássá lecserélő absztrakt formulaként diadalmaskodik, a „naši narodi” föderatív mindenhatóságát a proletariátus transz-territoriális és orbitális nézőpontjának (erről Vlaisavljević 2005: 204) kinyilvánításával megszentelve. A területbirtoklás uralmi ábrándjaiban fuldoklás és az etnikai konszenzuskeresés bökkenőit a textus éppen a közösnek mondható, dominánssá tehető narratívák (a sérelmi, a hősies, a messianisztikus etc. historizálások) hiányosságaival érzékelteti. Humoros fűszerezéssel ecsetelve az intézményes berendezkedés mértéktelenségeit, a nemzetkomponáló és újraélesztő receptek hátulütőit, léptéktévesztéseit. Ily módon áttételesen, de korántsem véletlenül kerül terítékre, majd figuráztatik ki a praktikus és pragmatikus életvezetésnek az a biotechnológiai konstrukciója, amelyben a magánélet alakíthatóságát a személyes szabadság cenzúrázásából eredeztették, az individuális biztonságra törekvések helyénvalóságát a nemzeti jogosultság nevében téve logikailag levezethetővé (Ehhez Šuvaković 2012: 207).

Az egérszürke szoba titka közvetítette eseménymenetben a „balsikeres nemzetfeletliséget követő, etnonacionalista állami keretekbe való integráció nehézségei szembeszökőek” (Losoncz 2018: 95), hiszen a feltérképezett önvédelmi mechanizmusok, irányítási szabályok ugyan magas piedesztálra emelten adminisztratív jellegűek, ám a hivatalos ütemterveket lobogtató

teljesítmény-megszállottak szakmai tájékozottsága alacsony színvonalú, a tényleges döntéshozatali folyamatokra rálátásuk igen-igen csekély. A nyelvek és kultúrák kaleidoszkópját szolgáltató irodai, előadótermi infrastruktúra nyújt nekik védőernyőt ahhoz a domesztikációhoz, amelyben a munkahelyi direktívákba merevített feladat-végrehajtások (javarészt persze: félmegoldások, pótcselekvések) és az előírások nem korlátozta időt múlató tevékenységek (markánsabban: láblógatások, zabhegyezések) szervesen összefonódhatnak. A hely szellemét életre hívó, a szociális, szimbolikus, lélektani, biológiai értelemsűrítődések részleges azonosságait, partikuláris kölcsönviszonyait előállító épületzug (ehhez Harvey 2009: 180–181), a tárgyalószoba, e monokróm kabinet színezettségi talánya a falai között tüsténkedő idomítók és idomítottak perspektívájából (ne legyen kétség: mind-mind szürke cincogók) egyáltalán nem annyira áttekinthetetlen és kibogozhatatlan feladvány. Amennyiben a „szürke az igazság színe”, miként André Gide valaha mondta volt oly kecsesítő őszinteséggel, akkor a szerzőnk vázolta régiós környezeti díszletezések anyagmennyiségi mutatójával, spektrális kiegészítéséül bizvást vállalható és jóváhagyható, amit a tájékunkon élőknek a genius loci elsajátításához-tudomásulvételéhez negyven esztendeje tanácsolt az URH zenekar: „Ötmillió tonna szürke festék kell még!”

Várady Tibor első két kötetének főbb nívumai, minőségi hozadékai a kísérletező orientációban, a képi és formanyelvi fellazítottságban, a műfaji határok lebontásában, a hangnemi kombinációk fesztelenségében keresendők. A törvények árnyékában, a regulák fedezékében végbemenő folyamatokig leásva mélyedt el az 1960-as meg az 1970-es évek lakosságterelgető hókuszpókuszaiban, tudatbefolyásoló, tömegátnevelő machinációiban. A jóléti kiváltságok és a jóvátételi manipulációk álságos képlékenységét a megtehető válaszlépések, a legkevésbé előnytelen reflexek tükrében vizsgálta, s a szabadságfokozatok kamatoztathatóságának esélyeit az országhatárokon, földrészekén átívelő helyzetképi leírhatóságban ugyancsak összegezte. A visszásságok anekdotikus realizmusának nevezhető poétikai eljárásával, a sokféle bolygás globetrotteri

gavallériájával nem pusztán az el nem kötelezettség jugoszláv államalakulatának csalogója internacionalizmusára derített fényt, hanem a nemzetközi preferenciák szimultán analízisével megtámogatott ismeretátadásával a nálánál fiatalabb symposionisták előtt ki is szélesítette a politikaelméleti, jogbölcseleti, művészetfilozófiai és zeneesztétikai távlatokat. Friss és dinamikus tudásfelhalmozási csatornákat nyitott, új szubkulturális ösvényeket kutatott fel és tett áthatolhatóvá a számukra. Interdiszciplináris hozzáállásából, műveltségi inspirációiból rengeteget meríthetett a maga teoretikusi elhivatottságához Losoncz Alpár, multihangszeres érdeklődéséhez Bicskei Zoltán, vagy a nyomdokain haladva Európát és Amerikát megjáró Balázs Attila, Kalapáti Ferenc, Fenyvesi Ottó, amelyről az elméletírói, képzőművészi, esszéista-kritikusi, szépírói és műfordítói munkásságuk remek darabjaiból kinőtt gazdag termés számtalanszor tanúskodott az elmúlt évtizedekben.

Bibliográfia

- Beretka Ferenc 1977. Csapdák körülöttünk, *Új Symposion* (március, 143. sz.), 124.
- Bosnyák István 1987. *Kapcsolat nélküli kapcsolatok, viszonytalan viszonyok*. In: B. I., *Mű és magatartás (Esszék, kommentárok)*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 51–55.
- Danyi Magdolna 1973. Az esszé kihívása: igazolja létezését (Rendhagyó kísérlet egy esszékötet megnevezésére), *Új Symposion* (január, 93. sz.), 592–594.
- Dési Ábel 1977. Értelmetlen életek. *7 Nap*, március 18., 17.
- Harvey, David 2001. *Spaces of Capital (Towards a Critical Geography)*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Harvey, David 2009. *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. New York: Columbia University Press.
- Juhász Géza 1977. A szófacsarás mint forma. *Dolgozók*, június 23., 9.
- Kerckhove, Derrick de 1997. *The Skin of Culture (Investigating the New Electronic Reality)*. London: Kogan Page.
- Losoncz Alpár 2018. *A hatalom(nélküliség) horizontja (Hommage à Új Symposion)*, Újvidék: Forum.
- Lukić, Sveta 1985. *A mai intellektuális próza (Írók és művek)*. ford. Thomka Beáta, Újvidék: Forum Könyvkiadó.

- Onfray, Michel 2011. *Az utazás elmélete (A földrajz poétikája)*. ford. Romhányi Török Gábor, Budapest: Orpheusz Kiadó.
- Šuvaković, Miško 2012. *Umetnost i politika (Savremena estetika, filozofija, teorija i umetnost u vremenu globalne tranzicije)*, Beograd, Službeni glasnik.
- Székely László 1973. Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?, *Magyar Szó*, május 26., 12.
- Utasi Csaba 1982. *Bűjóska az olvasóval*. In: U. CS., *Vonulni ha illőn (Kritikák, tanulmányok)*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1982, 163–166.
- Vajda Gábor 1977. Hahota a világ felett. *Magyar Szó*, február 19., 14.
- Varga István 1977. Kísérlet, kérdőjellel. *Üzenet* VII, 290–291.
- Vlaisavljević, Ugo 2005. South Slav Identity and the Ultimate War-Reality, In: Dušan I. Bjelić and Obrad Savić (eds.) *Balkan as Metaphor (Between Globalization and Fragmentation)*. Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press, 2005, 191–208.

The Formulae of Accommodation and Fitting in

(The Question of Sobering Conformity in the Early Prose of Tibor Várady)

Zoltán Virág, University of Szeged, Faculty of Humanities, Department of Hungarian Literature

Abstract

The first two books of Tibor Várady concentrate on the microsocial relations and the ideologically controlled institutional operations of the 1960s and 70s, while their course of thought also balances on the edge of different genres, mellows these genres' forms and experiments with their intertwining. The political, social-psychological, 'inter-national' dimensions and the depictability of different cross-continental and –national situations are completed with measuring the dilemma of the expandability of (artistic) freedom with the help of facing the effects of various restrictive methods, arm-twisting techniques and possible backlashes. It all seems to justify that the author achieved the parodistic disassembling of ideological dead ends, mock-federalism and –internationalism of the former Yugoslavian structure by simultaneously analysing different forms of knowledge, cultural traditions and generational value preferences, and by doing so he opened new perspectives in the fields of subcultures, philosophy of art and the theory of music for the upcoming generations of *Új Symposion*.

Keywords: Yugoslavia, Vojvodina, mental manipulation, identity, minority reflexes, escape route.

Obrasci prilagodavanja i uklapanja

(Pitanje otrežnjujućeg prilagodavanja u ranoj prozi Tibora Varadija)

Zoltan Virag, Univerzitet u Segedinu, Filozofski fakultet, Katedra za mađarsku književnost

Sažetak

Prve dve knjige Tibora Varadija fokusiraju se na mikrosocijalne odnose i na ideološki kontrolisane institucije iz 1960-ih i 1970-ih godina, balansirajući na granicama žanrova, ublažavajući njihovu formu i eksperimentalno preplićući tok misli. Aktuelne političke, socio-psihološke, međunarodne dimenzije, kao i mogućnost opisivanja situacije na različitim kontinentima i u različitim državama, dopunjuje se procenom dileme o mogućnosti proširenja granica (umetničke) slobode, putem suočavanja sa efektima raznih restriktivnih metoda, tehnikâ pritiska i potencijalnih reakcija. Izgleda da se time potvrđuje da je, istovremenom analizom različitih oblika znanja, kulturnih tradicija i generacijskih vrednosnih postavki, autor uspostavio parodično razdvajanje ideoloških ćorsokaka, prividnog federalizma i lažnog internacionalizma bivše jugoslovenske strukture, analizirajući različite oblike znanja, kulturne tradicije i generacijske vrednosne preferencije, čime je otvorio nove perspektive na poljima subkulture, filozofije umetnosti i teorije muzike za buduće generacije *Új Symposion*-a.

Ključne reči: Jugoslavija, Vojvodina, mentalna manipulacija, identitet, manjinski refleksi, traženje izlaza.